

emigrace bylo založeno až ve dvacátých letech 18. století hrabětem L. Zinsendorfem, jenž byl později vysvěcen Komenského vnukem D. E. Jablonským za biskupa moravských bratří (sr. s. 275). Oním střediskem české emigrace po r. 1620 byly především Drážďany a později též v 18. století Míšeň. Velmi cenná je Schamschulova revokace na Eisnerův názor (s. 235), že Komenský byl dárcem mnohého Leibnizovi i Herderovi. Místo Komenského rodiště považujeme dodnes za nevyjasněné; v Německu za svých studií nezačal Komenský psát svoje *Theatrum universitatis rerum*, ale až v Přerově za svého prvního pedagogického působení a nesezdal v Šárospatku s tamním panujícím knížetem Zikmundem Rákóczim sestru někdejšího zimního krále, ale jeho dceru Henriettu.

Doba a žánry katolického humanismu v českých zemích představuje přehledné hodnocení podle rozboru oněch děl podaný J. Vašicou, Zdeňkem Kalistou, M. Kopeckým a jinými. Za největší literární osobnost oné doby je považován Bedřich Bridel a Felix Kadliský, všestranné dílo třetí pobělohorské jezuitské generace Antonína Koniáše tu nemohlo být ještě takto pojato.

Poslední závěrečná kapitola týkající se klasicismu a počátků národního obrození vysoce hodnotí přehledně a nejmoderněji vznik novočeského literárního fenoménu, jenž navazoval na jeho model barokní a nikoli předbělohorský; literární útlum nebyl tak rozsáhlý, jak se tradovalo, ale jazyková kultura šlechtických a duchovních vrstev se nesla v latině a zejména ve francouzštině, u měšťanstva v němčině. Projev energického českého literárního vzruchu byl podle našich zjištění ovlivněn domácí živou tradicí a českým odporem vůči Vídni jako antipod bránícího se města, kdysi největšího v habsburském soustátí, proti pyšné metropoli na Dunaji, která v politických, ekonomických a národnostních právech i etatických zřetelích tolik Praze ubližovala. Předzvěst tohoto lze najít i v neakceptaci leopoldinského kultu vytvářeného pro celou monarchii v 17. století spojeného s mohutnou invazí svatojanské úcty nejen v Čechách, ale podle nich i v celé Evropě a v rakouských zemích zvláště. Na základě této politické ideje vzrůstala úcta k vynikající pozici českého jazyka v minulosti majícímu rozsáhlou literaturu. Vynikající osobnosti obrozené doby jsou plasticky podány od Dobrovského a Durycha přes A. Puchmajera, M. Z. Poláka, F. L. Čelakovského a V. Hanku až k F. Palackému a P. J. Šafaříkovi.

Význam Schamschulova díla přes jisté výhrady je mimořádný: mezinárodní veřejnosti je podán souborný pohled staršího českého písemnictví kriticky a vyváženě z evropských moderních pozic, objektivně i čtivě, s bohatým soupisem literatury předmětu.

Jan Skutil

Vlasta Urbánková: *Navštivte mne s podzimem. Anna Pammrová a lidé kolem ní.* Borek, Tišnov 1994, 211 stran

Kniha *Navštivte mne s podzimem* se monotematicky soustřeďuje na osobnost a dílo Anny Pammrové, avšak nemá ctižádost být odbornou vědeckou monografií. Autorka často užívá sousloví „podle slov literárních znalců“, čímž dává najevo, že sebe z jejich skupiny vyčleňuje. Nepřistupuje na odbornou terminologii ani na běžný způsob citování s přesným zdrojem citace, rezignuje na úplnou bibliografii na konci knihy. Dominantním ortografickým znamením konců jejich vět a odstavců je trojtečka, kterou dává najevo, že svůj text nehodlá exaktně zjednoznačnit, ale naopak jej ponechat v lyrické nedopovězenosti, ve ztajemnělém náznamu.

Slovem: Urbánková nemá v úmyslu zhodnotit Pammrové literárně-filozofický přínos, nemíní ve své knize interpretovat, analyticky prověřovat. Chce s citovou účastí vyprávět, podělit se o téma, které si zamínila: 1) přiblížit osobnost, kterou chápe jako součást svého kraje a šířeji jako součást literární tradice Vysočiny, 2) představit Annu Pammrovou jako člověka, který před sto lety předjímal aktuální problémy naší současnosti a pokoušel se dát vlastní návod na jejich řešení.

Své téma si Urbánková rozvrhuje do osmi kapitol: vstupní kapitola a závěr jsou osobním vyznáním lásky k tématu prostřednictvím přírodnělyrického líčení kraje Březiny a Pammrové. Tři kapitoly rozebírají, vždy na základě korespondence, Pammrové vztahy s Březinou (autorka jejich proslulou korespondenci pojmenovává jako „román v dopisech“, v podstatě však rekapituluje

známé skutečnosti), s evangelickým knězem Janem Maliarikem z Velkých Lehár a s její sestrou Eleonorou Křemenovou (známou pod literárním pseudonymem Leonora Pohorská). Kapitola „Cesta do samoty“ rekonstruuje z fragmentu Pammrové autobiografického románu *Antieva* její dětství; Urbánková se pokouší odvodit názory, postoje i samotářský životní styl své protagonistky z negativní zkušenosti dítěte vychovávaného v adoptivní rodině. Po jedné kapitole autorka věnuje Pammrové vztahu k přírodě, jejím názorům „ekologickým“ a filozofickým (zvláště smýšlení o ženství a mateřství), Pammrové četbě, vlastnímu literárnímu dflu i jeho literárněkritické recepci. Kapitola „Chvála paměti“ zprostředkovává jako doplňující zdroj poznání o A.Pammrové informace, které autorka získala z rozhovorů s pamětníky; pokouší se vyložit, jak byla tato výjimečná osobnost viděna očima lidí, kteří jí byli ve všedním životě bezprostředně blízkou.

Kdo tedy byla Anna Pammrová? Osamělá vizionářka, zarputilá ekoložka před ekologii, feministka před feminismem, podivínka, jaká patří ke koloritu každého kraje, inspirátorka O.Březiny, která jen díky němu vstoupila do dějin literatury, nebo i autorka originálního díla? Urbánková rázně odpovídá, že Pammrovou nelze pokládat za renomovanou spisovatelku, ani za tvůrkyni filozofického systému. Pammrová sama jakékoliv literární ambice poprlala, vlivem německého vzdělání měla v češtině dlouhou vyjadřovací obtíž, tomu, co napsala, přikládala význam toliko časový a praktický. Jde tedy spíše o to, že Pammrová se ve svém životě zásadově řídila svéráznými názory, jimž jakoby mimochodem dávala výraz jednou ve formě veršů, jednou ve formě filozofického pojednání. Ve shodě s Březinou pokládá Urbánková za nejpodstatnější část jejího odkazu korespondenci, svébytnost přisuzuje také románu *Antieva*. (Máme-li sami shrnout, co autorka výslovně neřká a co je v knize spíše rozptýleno, Pammrové myšlení se jeví jako výrazně dualistické, postavené vždy na dichotomii hodnoty, kterou Pammrová vyznávala, a hodnoty, vůči níž se negativně vymezovala: příroda x civilizace, cit x myšlenka, erudice x intuice, cifra x sen). Tímto soustředěním našeho zájmu na sféru myšlenkovou a literární se však již proviňujeme vůči tomu, co je knize vlastní především: Urbánkovou přitahuje Pammrové jedinečný lidský osud, jeden lidský život lemovaný srážkami, ztrátou nejbližších lidí, zhroucenými ideály, a přece velkolepý ve svém znovuoobnovávaném zápasu. Pammrovské téma je pro ni velmi osobní, citově sdílené: Pammrovou nazývá docela prostě Annou, sama s ní souzní v tom, že člověka chápe jako součást přírodního dění, problémy sto let staré spatřuje příbuzné tendencím a zmatkům doby naší. I pro ni je hodnotou celistvé, nerozštěpné bytí, prožité ve vnitřním soustředění v ústraní. Kontakt s Pammrovou je autorce cestou k sobě samé, prostřednictvím Pammrové a jejích přátel chce „alespoň nahlédnout do skrytých dějin své vlastní duše a dostat třeba jen částečnou odpověď na otázku, odkud jdeme a kam směřujeme“ (s.183).

Urbánková v knize neskrývá svou profesi středoškolské učitelky: v neformálním věnování knihy „[...] mým kolegyním-češtinářkám Jarce a Libě“, ve vstupu do tématu prostřednictvím lyrizované vzpomínky na středoškolský výlet do Počátek; kniha je celkově nesena nadšeneckým postojem ke studentskému ovzduší, autorka o svém tématu uvažuje v časových pojmech školního roku a prázdnin, Pammrová je kupř. charakterizována slovy: „Když se tyto dva výrazné typy setkaly [rozuměj Pammrová s Březinou], měla už Anna životní maturitu za sebou“ (s.18). V celkovém výrazu knihy je přítomen tón středoškolské učitelky, která svým studentům sděluje zajímavosti odevšad: se stejnou zálibou jako o Pammrové hovoří o stavbě žďářské školky, o chemických postřicích, o starostce, o jednotlivých pamětnících, kteří jí podávali informace. Urbánkovou prostě zdaleka nezajímá jen osobnost Pammrové, ale všechny pozoruhodné projevy života, všechno, co se má k světu. Téma tak v knize není ani na chvíli kompaktně drženo, řeč se ustavičně rozutkává do oblastí, které s ním nesouvisejí jinak než životním pocitem. Tím se dostáváme k faktu, že autorčina explicitní distance od žánru odborné monografie nás nezabavuje povinností přičinit ke stylu knihy několik kritických poznámek:

Autorčina metoda není jednotná: osciluje mezi informativním výkladem, esejí, epickým vyprávěním a lyrizovanou prózou, přičemž z jedné polohy do druhé Urbánková přechází na velmi krátké ploše, např. odstavců za sebou následujících. Autorka si neklade za cíl některá neznámá fakta akribicky ověřovat, takže pokud o tématu dále uvažuje, zákonitě se oddává spekulativním úvahám. Lyrickou hodnotu získává její text zvláště v těch pasážích, kde se jedná o přírodní líčení, přičemž nejednou dochází k lyricky samoučelným, citově angažovaným, ale zároveň dosti úlevným (i když

v duchu textu jistě pochopitelným) tvrzením např: „A zdá se, jako by i zdejší příroda byla jí tou pravou kmotrou. Ona sama pak je sestrou stromů“ (s.184).

Obecně jsou v knize Vlasty Urbánkové šfatsnější dílčí postřehy než schopnost generalizace. Text jako celek působí jako soubor nahozených témat, impresí a citových fragmentů, nepřetavených v zákonný, selektivně uspořádaný útvar. Autorka mnohokrát opakuje, že Pammrová je výlučná, ale její výlučnost skutečně nevysvětlí; jinde vznikají náběhy srovnat Pammrovou s Němcovou, s Tolstým, ale jsou to právě jen náběhy. Snad až příliš ochotně dává autorka za pravdu těm, kteří o Pammrové psali, o citát se opírá jako takřka o spásonosnou pravdu, o fixované slovo, které již nepotřebuje být dále verifikováno a myšlenkově prohlubováno. Citáty za sebou řadí dost mechanicky a nejednou si jimi vypomáhá právě v okamžiku, kdy by měla následovat vlastní myšlenková sonda.

Informace o rozpadu Pammrové manželství, o stavbě domku, o postoji ke vzdělání, o vlivu zpěvu na vzrůst rostlin, o zasvěcení syna přírodě, o vegetariánství...- a tak bychom mohli pokračovat dále- se v knize opakují, či spíše kolují, na různých místech se vynořují jen v jiném stylistickém hávu, bez toho, že by byly využity v odlišné funkci, že by k nim bylo něco podstatného přidáno. Různé části knihy tak čtenář vnímá jako redundantní; např. nad celou první kapitolou nás napadá otázka, zda čtenář toto všechno opravdu potřebuje vědět, zda vstupní osobní vyznání, má-li už být řečeno, by nemohlo být mnohem stručnější. Z hlediska kompozičního autorku upozorníme, že řazení kapitol příliš neodpovídá logice věci a pravděpodobně i ono zapřičiňuje nežádoucí opakování témat v knize. Nebylo by mnohem funkčnější, kdyby svébytné postavení získala kapitola týkající se Pammrové názorového a literárního založení, kdyby samostatné postavení, snad v závěru knihy, měla kapitola mapující vzpomínky pamětníků? Kdyby kapitola o vztahu dvou sester, která nemá ráz nikterak výsadní ani syntetizující, byla namísto závěru zařazena za kapitoly o korespondenci s Březinou a Maliarikem? Z hlediska stylistického autorku upozorníme aspoň na nadužívání slůvek „razantní“ a „energovující“.

Navzdory tomu však Urbánkové zároveň nelze upřít schopnost poutavého, plastického vyprávění, vyjadřovací spontaneitu a svěžest: „Počátky jsou zakřivené“ (s.16), korespondence s Březinou je pro Pammrovou „knížní univerzitou“ (s.122). Urbánková má zvláště schopnost vzbudit sugestivní, lyricky rozjittenou situaci a v tomto ohledu ani náročnějšího čtenáře nenechává chladně distancovaným: „Na samém počátku léta, kdy ani odpolední vzduch není prosycen depřimujícím žářem, vlají tu všude svěží zelené závoje. Kvetou šípkové růže a prvními nesmělými výdechy se hlásí mateřídouška. Její kořená vůně prosákne všemi úvozy a rozplyne se až v prvním jiskření mrazu“ (s.182).

Momenty ze života i díla Pammrové a Březiny jsou nahlíženy skrze jevy přírodní. Lze-li v tomto žánru hovořit o motivu, celou knihou se prolínají leitmotivy stromu-lesa-podzimu, navzájem spolu související. „Navštivte mne s podzimem“ je citát z dopisu A.Pammrové tišnovskému učitelé K.Formánkovi. Autorka si představuje Březinu přicházejícího na podzim 1887 na svou učitelenskou štaci do Jinošova topolovou alejí, k pozdnímu setkání Pammrové s Březinou těsně před Březinovou smrtí došlo na podzim, na podzim Pammrová porodila syna, na podzim zemřela. Podzim pro jeho melancholický, meditativní ráz považuje Urbánková za čas, který je k poznání díla A.Pammrové nejpříhodnější, sama Urbánková se na podzim poprvé vypravila do jejího kraje, ona sama je tou návštěvnicí s podzimem.

Pokud si máme představit modelového čtenáře této knihy, nebude jím snad ani člověk odborně vzdělaný, jako spíše laik, pravděpodobně prostý člověk z tišnovského regionu, které ve smyslu lidové četby bude chtít z knihy načerpat všestranné poučení a který bude potěšen, když se v ní setká ne-li přímo s jménem svým, tak se jmény lidí a míst, které důvěrně zná. Právě takovému čtenáři bude vyhovovat sdělnost a laskavá přístupnost knihy, způsob podání, kdy se informace co chvíli opakují, takže čtenář se v nich postupně utvrzuje. Kniha je skutečně psána s gusem náruživého písmáka, který svou vzdělaností a kultivovaností převyšuje své lokální prostředí, ale nemá žádných literárních ambicí. Ze svého kraje vychází, ke svému kraji se zase obrací, jeho lidem určuje své všeobecně vzdělávací statě. Téma, o němž se píše, je konkrétní, čtenář je konkrétní, s autorem spolupracující, na díle participující. V případě knihy V.Urbánkové o tom svědčí kromě živého

čtenářského ohlasu v kraji mj. i to, že kniha vyšla svépomocně v tišnovském nakladatelství převážně z příspěvků místních sponzorů.

Co z knihy *Navštivte mne s podzimem* je pak určeno literárnímu vědci? Nepochybnou zásluhou Vlasty Urbánkové je to, že mapuje fond díla A. Pammrové i literaturu o ní, že shromáždila velmi rozptýlené prameny ústní, publicistické a knižní. Proto by kniha mohla sloužit jako výborné východisko případnému autorovi zevrubné monografie. Třebaže se v knize nedočkáme toho, co by nás jako literáty zajímalo asi nejvíce, tzn. soustavného představení a zhodnocení Pammrové literárního a filozofického díla, nepochybujeme o smysluplnosti jejího napsání a vydání. Cožpak jsou literární témata kultivována pouze naší erudicí, nebo také naším zápallem a láskou?

Jitka Bednářová

RUSKÁ ALTERNATIVNÍ PRÓZA

Robert Porter: *Russia's Alternative Prose*. Berg, Oxford/Providence, USA, 218 stran.

Chápu rozdíl mezi *Russia's Alternative Prose* a *Russian Alternative Prose*, ale nevím, proč autor použil právě první možnost: jde o autory výlučně ruské, rusky píšící a dokonce píšící i mimo Rusko. Možná tím chtěl dát najevo obnovenou suverenitu Ruska a jeho literatury již mimo rámec rozpadlého SSSR, snad i složitě strukturovanou návaznost na ruskou literární tradici. Robert Porter je známý britský rusista působící na univerzitě v Bristolu, znalec současné ruštiny a ruské literatury a také češtiny a české literatury (v 90. letech se tamější univerzita stává jedním z menších bohemistických center ve Velké Británii). R. Porter vydal roku 1989 knihu, v níž se již současnou ruskou literaturou zabýval — jmenovala se *Four Contemporary Russian Writers* a obsahovala čtyři literární portréty: Valentina Rasputina, Čingize Ajtmatova, Vladimira Vojnoviče a Georgije Vladimova (dva byli představiteli oficiální sovětské literatury, další z tehdejšího SSSR emigrovali a žili a tvořili v Spolkové republice Německo — viz naši recenzi v čas. *Československá rusistika* 1990, 5, 288-290). Zatímco zde se Porter zabýval víceméně tradiционалистickou ruskou prózou, která vyrůstala z etických modelů literatury 19. století s programovým návratem k předrevolučním hodnotám a ctnostem, k půdě, vesnici, primitivnosti přírodního člověka nebo k satirě na sovětský systém (Vojnovič) či k drásavé reminiscenci stalinských táborů (Vladimov), v nové knize, která už byla napsána a vychází v naprosto změněné světové situaci (pád socialismu ve východní Evropě, rozpad SSSR, potlačení puče v r. 1991, nárůst lokálních válek, ale také totální restrukturační světa a dosavadních lidských hodnot), si všímá tzv. nové vlny v ruské próze, které říká „alternativní literatura“.

Za typicky anglickým poděkováním všem, kteří se o knihu zasloužili, poznámkou a předmluvou následuje úvod, kde autor analyzuje tuto vrstvu současné ruské literatury a ukazuje na terminologický chaos při jejím označování („drugaja proza“, „žestkaja proza“, „novaja volna“, „molodaja proza“ atd.). I když se Porter drží od teorie spíše stranou, je to podle mého soudu víc póza než skutečný stav věcí: autor má výrazné teoretické ambice, ale dává demonstrativně najevo svou „ostrovniť“ skepsi k příliš obecným kategoriím a definicím. Zásadně se nepouští do dalekosáhlého teoretizování, spíše se opírá o ruskou, resp. jinou kritiku, obsáhle cituje a překládá z ruštiny, kombinuje a opatrně rýsuje vlastní závěry. Je dobrým znalcem všech možných sovětských i postsovětských diskusí, např. o avantgardě, postavantgardě, konceptualismu, undergroundu, postmodernismu apod., které vtípně komentuje. Z Epštejnovy studie v čas. *Znamja* (Posle buduščego: o novom soznanii v literature, 1991) excerptuje ideu cyklického vývoje ruské literatury — mimochodem *nihil novi sub sole*. Nutno však dodat, že její nit Porter důsledně, až překvapivě důsledně na důvtipného analytického skeptika, sleduje v celé knize — a přináší to podnětné výsledky. „Nová vlna“, či „alternativní próza“ tu již není izolovaným výtvorem chaotického Ruska, postsovětské země na pokraji propasti, kdy se bortí všechny ideály a kdy se ze Západu importují prvky postmodernismu a dekonstruktivismu, ale jevem, který vzniká primárně autochtonně s konstantní